

**ІСТОРІОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОСВІТНИЦЬКО
ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ О. АНДРІЄВСЬКОГО**

Науковий інтерес до національної педагогічної думки значно активізувався у контексті сучасних освітніх реформаційних процесів, що зумовлено, зокрема, необхідністю переосмислення, а подекуди введення у науковий обіг педагогічних ідей українських освітніх діячів, які жили і працювали в різні історичні періоди. Це дасть можливість всебічно охарактеризувати вітчизняну педагогічну думку в її генетичних, причинних та інших зв'язках із загальними закономірностями розвитку освіти в Україні.

Мета статті – здійснити історіографічний аналіз дослідження педагогічної і просвітницької діяльності О. Андрієвського.

До джерелознавчого напрямку необхідно віднести дослідження, присвячені історії, що переживає етап активного розвитку, являється одним з найбільш динамічних і новаторських в історіографії проблеми, яка виникла в Україні. Він пов'язаний з обмеженістю архівної джерельної бази проблеми та неспроможністю традиційних позитивістських методик висвітлити щоденне життя та особистісні відмінності вченого. Уможливили цей напрямок проекти зі збору спогадів колишніх освітян, а також пошукова робота окремих дослідників.

Історіографічний аналіз дослідження педагогічної персоналії О. Андрієвського здійснювався нами відповідно до виділеної періодизації розвитку історико-педагогічної науки, розробленої сучасним дослідником історії педагогіки, доктором педагогічних наук, професором Н. Гупаном. Етапи запропонованої вченим періодизації чітко обґрунтовані, визначені не тільки відповідно до змін у суспільному житті України, а й у проблематиці, змісті, методології, підходах до вивчення педагогічних явищ на тому чи іншому етапі розвитку історико-педагогічної науки [9, с. 22].

Цей період був надзвичайно багатий на імена видатних педагогів, істориків, освітян, громадських діячів культури та мистецтва. Серед яких – Володимир Антонович, Володимир Науменко, Пантелеймон Куліш, Тарас Шевченко, Михайло Драгоманов, Микола Костомаров, Олександр Русов, Олександр Кониський та багато інших діячів, у яких творча спадщина стала дорогоцінним надбанням української нації. Але одне з чільних місць серед них займає ім'я видатного історика, педагога, літератора, публіциста, архівіста, просвітника, громадського діяча Олексія Олександровича Андрієвського (псевдоніми А. А., А. Т., Ал., Андр. А., А-ський Ал., Т-ий А., Дон-кихот, О., Ласкавий, Теплий Олекса, Андибер, А. Каневський, Ол. Канівець), (1845–1902), який своєю педагогічною та просвітницькою діяльністю сприяв формуванню і розвитку національної культури і освіти в Україні.

Ім'я О. Андрієвського протягом ХІХ та ХХ ст. привертає увагу

дослідників, педагогів, істориків, що зумовлено наявністю у його спадщині фундаментальних науково-історичних праць, публіцистичних виступів, історико-літературних праць. Наукова історична спадщина О. Андрієвського нараховує приблизно 50 публікацій. За тематикою ці публікації дуже різноманітні: історія українських та російських міст (В'ятка, Києва, Переяслава), дипломатична та соціально – економічна історія Нової Січі, колонізація Південної України. Всі його публікації з'явилися внаслідок ретельного опрацювання великого комплексу раніше невідомих архівних джерел. На початку кар'єри О. Андрієвський публікував документи хаотично. Однак з часом у нього з'явилися елементи групування, деякі публікації він друкував зі збереженням всіх властивостей оригіналу, інші зі скороченням окремих слів, у витягах або у викладі змісту переглянутих справ власноруч [23, с. 22–26].

Сучасні археографи І. Бутич [4, с. 161–176], та В. Хмарський зазначають, що публікаціями О. Андрієвського слід користуватися обережно як недостатньо перевіреними та систематизованими [28, с. 318]. Більш поміркований погляд висловлював М. Грушевський, який зазначав, що О. Андрієвський був легендарною особистістю свого життя за покликанням педагог та просвітник, а лише сумні обставини зробили з нього археографа та історика України. Це була людина надзвичайного обов'язку перед працею свого життя [21, с. 61–68]. На думку М. Грушевського, «живий публіцист та громадський діяч О. Андрієвський презентує той же документальний напрям як і О. Лазаревський, і тільки у виборі тем та в загальному становищі автора можна бачити певний відгомін різних суспільних і національних справ [22, с. 5–8]. О. Андрієвський прожив велике життя, сповнене щоденною роботою, працюючи плідно в архіві, поряд з тим на педагогічній і громадській роботі та вдома. Архівний пошук і видання джерел для нього було не виконанням службового обов'язку, а життєвою необхідністю, як дихання повітрям. Він належить до тих визначних людей, значення діяльності яких стає помітнішим з часом.

Відмітимо, що вся сукупність праць про О. Андрієвського налічує невелику кількість різноманітних наукових студій, статей, публікацій, бібліографічних покажчиків, що описують різні сторони життя і діяльності вченого кінця ХІХ – початку ХХ ст. Оскільки предметом нашого дослідження є просвітницька діяльність та педагогічні погляди О. Андрієвського ми виокремили і проаналізували ті аспекти, в яких автори торкалися саме зазначених аспектів, а саме:

- I. Праці про особистість діяча і його біографію.
- II. Праці про викладацьку громадську та творчу діяльність.
- III. Праці, що містять важливі аспекти життєдіяльності О. Андрієвського як просвітителя і педагога.

Першим відзначимо висвітлення деяких біографічних відомостей О. Андрієвського, які з'явилися спершу у словниках ХІХ та ХХ століттях. Досить логічно та змістовно розкриває біографічні дані О. Андрієвського Олексій Ясь у бібліографічному довіднику Українські історики ХХ ст., а

саме схарактеризував середовище, в якому виховувався, навчався та розпочав свою педагогічну діяльність, проаналізував ті чинники, під впливом яких формувалася його особистість, розкрив культурно-громадську діяльність педагога-просвітника. Автор намагався осмислити складну індивідуальність О. Андрієвського, його історичні погляди [29, с. 7–9]. Серед дослідників відмітимо і доповідь С. М. Щербини, яка описала життя і діяльність О. Андрієвського. «Згадуючи видатних людей наукової та громадської діяльності, що зв'язали своє життя та свою роботу з Україною взагалі, й зокрема з тою її частиною, що звалася Новоросією, соціально-історична секція комісії краєзнавства не може не згадати у перших рядах цих діячів О. О. Андрієвського» [7, с. 24–27].

Після того як минуло 165 років від дня народження О. Андрієвського над встановленням і описом біографічних даних талановитого педагога, історика, архівіста, активного громадського діяча працювала його родичка – В. Андрієвська. Вона зазначила, що в О. Андрієвського була товариська душа, охарактеризувала його як доброго порадики, гарного батька, чесного і ввічливого до своїх вихованців. Авторці вдалося підкреслити незвичайний талант О. Андрієвського, його людяність, інтелігентність, народність, безмежну закоханість у свій рідний край [2].

В іншому наукових працях – некрологах розповідається про видатного педагога, а саме, що йому, як іншим ровесникам, його однокурсникам, не вдалося присвятити всі студентські роки науці в університеті, на жаль бідність його примусила заробляти гроші на життя самому, брати «кондиції», тобто уроки на виїзд. Така «кондиція» для О. Андрієвського знайшлася в селі Мудровці Полтавської губернії в заможній сім'ї Мудрових, де він прожив два роки, приїжджаючи до Києва на короткий час здавати екзамени в університеті. Цікаво і дивно, що життя в селі Мудровці дало талановитому і допитливому юнаку багато нових вражень і розвило у його нахил до етнографії, до краєзнавства, що був корисним для його подальшого життя [18, с. 655–656]. У періодиці кінця ХІХ – початку ХХ ст. часто зустрічаються мемуарні матеріали, присвячені О. Андрієвському. Спогади відомих громадських діячів, які були близько знайомі з О. Андрієвським, або були його учнями чи колегами, містять детальні характеристики особистості вченого, змальовують його як викладача, редактора неофіційної частини «Києвских губернських відомостей», інспектора гімназій, директора сирітського будинку в Одесі, культурно-громадського діяча, члена Історичного товариства Несторалітописця та Одеського товариства історії і старожитностей, автора багатьох праць про В. Жуковського, Г. Квітку, Є. Баратинського, Т. Шевченка. Це стосується мемуарів Болдирева О. [5, с. 144], Броверманя І. [6, с. 1], В. Хмарського [28, с. 291–313], Дорошенка Д. [11], Каманіна І. [19], М. Грушевського [22], Ігнатенко Н. В., Побірченко Н. С., [17, с. 245], С. Русової [25, с. 41–44].

У 1925 р. вийшли друком спомини С. Єгунової-Щербини «Одеська Громада кінця 1870-х років», яка описує роки життя О. Андрієвського у Одесі, згадувала його як члена Одеської Громади. Одеська Громада 70-х

років має свої характеристики, багато в чому вона відрізнялась від подібних громадсько-патріотичних осередків в інших кінцях України. Одеса – чи не найбільш русифіковане серед міст України, навіть з елементами космополітизму, як трапляється в портових містах з регулярним напливом чужоземців. В Одесі на початку 70-х збирається немало талановитих учених, що стали корифеями вітчизняної науки.

Досить згадати імена І. Мечникова, Г. Успенського, І. Сеченова, М. Ланге. До слова, свого часу саме в Одесі розпочинав педагогічну діяльність М. Пирогов. Його традиції продовжувала когорта молодих викладачів гімназій міста. Окрема сторінка діяльності О. Андрієвського в одеський період 70-х років – вивчення і пропаганда творчості Т. Шевченка. О. Андрієвський подає біографічні нариси Т. Шевченка, власне дослідження окремих сторін його поезії, повідомлення про збір пожертвувань на влаштування живого пам'ятника.

Взагалі творчість Т. Шевченка в духовному житті Андрієвського посідала особливе місце. Характерна у цьому відношенні його публікація «Об отношении Т. Г. Шевченко к жизни». Автор задається запитанням: за будь-якими загальнолюдськими мірками доля великого Кобзаря – найгірша, найважча, обкрадена, годі шукати щастя в житті «геніального гореміки». «Ми приходимо до питання, яке споконвіку задає собі вдумлива людина і на яке відповідає кожен істинний поет: чим люди живуть? Де вона; в чому – ця радість буття?» [3, с. 2]. У споминах чітко визначено подробиці життя О. Андрієвського, горе, втрати, блукання, самотність [14, с. 190]. Цінною, на нашу думку, є подане в дописі листування між О. Андрієвським, П. Житецьким, В. Гнилосировим, про Т. Шевченка [26, с. 51, 52, 57, 58, 60, 62]. Слід згадати також популярні у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. нариси-некрологи, що друкувалися на сторінках тогочасної періодики з приводу смерті відомих діячів науки і освіти. У некролозі зазначено, що в О. Андрієвського був гарний педагогічний талант, що він майстер викладання свого предмету у нього були цікаві лекції, саме це і вирізняє вченого серед інших педагогів, істориків [20, с. 2]. Подібною за характером була стаття про О. Андрієвського у «Київській старовині». Розвідка відзначається повнотою висвітлення життєвого шляху О. Андрієвського, автори підкріплюють свої спогади виписками з численних листів від нього і до нього, цікавих розвідок, повідомлень, його особистих праць [1, с. 413–431]. Свідченням поваги до постаті О. Андрієвського як історика може слугувати повідомлення на сторінках часопису «Жизнь и искусство» 1895 р., в якому розповідається про проведення у місті Києві виставки організованої на честь його творчості [15, с. 33]. На виставці було зібрано цікаві матеріали, наукові розвідки, що стосувалися його особистого життя [16, с. 5]. Переходячи до аналізу праць про суспільно-просвітницьку діяльність вченого, зауважимо, що ім'я О. Андрієвського згадується серед прізвищ тих просвітників-українців, які були активними учасниками національно-просвітницького руху ХІХ початок ХХ ст. Для поглиблення аналізу науково-педагогічної спадщини О. Андрієвського доцільним є

вивчення студій, де досліджувалась постать вченого як організатора і члена історичного товариства Нестора-літописця, Одеського товариства історії і старожитностей [12, с. 3]. І. Каманін відмітив, що члени товариства прагнули поліпшити долю українського народу саме через поширення освіти та підняти рівень культури свого народу [19]. У той же період про О. Андрієвського як члена товариств писало багато відомих українських істориків, громадських діячів. Ось з Одеського товариства історії та старожитностей про вченого як члена цього товариства показано, що велике місце в наукових пріоритетах товариства посідало вивчення історії Криму і Кримського ханства, історичних джерел, які б торкалися історії Криму (і Північного Причорномор'я, а саме цим дослідженням займався О. Андрієвський) [24, с. 451]. Дійсними членами товариства обиралися особи, які присвятили свої праці (археології, епіграфіці, нумізматиці, геральдиці, архівознавству, історії, географії, статистиці і т.д.), а також відомі своєю корисною діяльністю любителі і збирачі старожитностей, які сприяють досягненню цілей товариства [8, с. 25].

До окремої рубрики в історіографії, присвяченій О. Андрієвському, відносимо праці, в яких висвітлюється викладацька та педагогічна діяльність О. Андрієвського. Це, насамперед історичний нарис «Историческая записка о Екатеринославской гимназии съ 1793–1882» складена вчителем географії та секретарем педагогічного колективу Катеринославської жіночої гімназії Г. Донцовим. У цій праці вміщено деякі факти, що висвітлюють ставлення О. Андрієвського до викладання російської мови у Катеринославській жіночої гімназії, який з 1866 по 1871 р. у зазначеному навчальному закладі, де займав посаду викладача [13, с. 72].

Підсумовуючи зазначимо, що історіографічний аналіз літератури з проблеми дослідження просвітницької та педагогічної спадщини О. Андрієвського дав змогу встановити, що творча спадщина О. Андрієвського вивчалася як письменницька, громадська, літературознавча, історична, викладацька відповідно до методологічних підходів розвитку науки на кожному з етапів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексей Александрович Андрієвский (Некрологъ) // Киевская старина 1902. – № 7–9. – С. 413–431.
2. Андрієвська В. Про невтомного «Перебендю». До 100-річчя відходу О. О. Андрієвського / Андрієвська В. // Наша Віра. – 2002. – № 8–9.
3. Андрієвський О. «Об отношении Т. Г. Шевченко к жизни» / О. Андрієвський. – Одесса : 1903. – С. 2.
4. Бутич І. Л. Література до історії української археографії. Історичні джерела та їх використання / Бутич І. Л. – К. , 1968. – Вип. 3. – 178 с.
5. Болдирев О. Одеська Громада / О. Болдирев – Одеса : Маяк, 1994. – 144 с.
6. Бровермань И. Г. На свежую могилу / И. Г. Бровермань // Одесские новости. – 1902. – № 5686. – С. 1.

7. Вісник Одеської комісії краєзнавства при Українській академії наук. – Одеса, 1929. – 156 с.
  8. Ванчугов В. П. Одесское общество истории и древностей на рубеже XIX–XX вв. и Э. Р. Штерн / Ванчугов В. П. // 150 лет Одесскому обществу истории и древностей. 1839–1989. Тезисы докладов юбилейной конференции 27–28 октября 1989 г. Одесса, 1989. – С. 25.
  9. Гупан Н. М. Українська історіографія історії педагогіки / Нестор Миколайович Гупан. – К. : «А.П.Н.», 2002. – 22 с.
  10. Грушевський М. Олексій Андрієвський / Грушевський М. // ЗНТШ. – Львів, 1902. – Т. 49.
  11. Дорошенко Д. І. Огляд української історіографії / Дорошенко Д. І. – Прага, 1923.
  12. Дашкевич Н. П. 25-летие Исторического общества Нестора-летописца / Н. П. Дашкевич. – Киев, 1899. – 98 с.
  13. Донцов Г. В. Историческая записка о Екатеринославской гимназии съ 1793–1882 / Донцов Г. В. – Екатеринославль, 1882. – 72 с.
  14. Єгунова-Щербина С. Одеська громада кінця 1870-х років (Спомини) / Єгунова-Щербина С. // За сто літ. – 1925. – № 2. – С. 190.
  15. Жизнь и искусство. – 1895. – № 233. – С. 33.
  16. Жизнь и искусство. – 1895. – № 185. – С. 5.
  17. Ігнатенко Н. В., Побірченко Н. С. Золотий засів Олексія Андрієвського / Н. В. Ігнатенко, Н. С. Побірченко // Психолого педагогічні проблеми сільської школи. – 2005. – № 11. – 245 с.
  18. Исторический вестник (Некрологи) 1902. – Т. LXXXIX. – С. 664.
  19. Каманин И. Алексей Александрович Андриевский / Каманин И. // Киевская старина. – 1902. – № 9.
  20. Киевское слово. – 1902. – № 5211. – С. 2.
  21. М. С. Грушевський і одеські науковці // Архіви України. – 1996. – № 1–3. – С. 61–68.
  22. М. Грушевський О. Андрієвський // ЗНТШ. – 1902. – Т. 49. – С. 5–8.
  23. Одеські історики том I (початок XIX середина XX ст.) Енциклопедичне видання. – Одеса : «Друкарський дім», 2009. – 478 с.
  24. Одесское общество истории и древностей // Украинская советская энциклопедия. – К., 1982. – Т. 7. – С. 451.
  25. Русова С. Пам'яті О. О. Андрієвського / С. Русова // Український педагогічний журнал Світло. – 1912. – № 7. – С. 41–44.
  26. Т. Г. Шевченко в епістолярії відділу рукописів // «Наукова думка»: Київ, 1966. – С. 471.
  27. Одесское общество истории и древностей // Украинская советская энциклопедия. – К., 1982. – Т. 7. – С. 451.
  28. Хмарський В. Археографічна діяльність Одеського товариства історії і старожитностей / Хмарський В. – Одеса, 2002. – С. 313.
  29. Ясь О. Андрієвський О. О. / Ясь О. // Українські історики XX століття: Бібліографічний довідник. Серія «Українські історики». – К. ; Л., 2004. – Вип. 2., Ч. 2. – 382 с.
-